

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ОМУЗГОРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ПАНЧАКЕНТ**

**ПАЁМИ ДОНИШКАДА
ТАФАККУРИ ТАЪРИХ
АНВОРИ ИЛМ**

№1,2, 3 - 2024
***

**ВЕСТНИК ИНСТИТУТА
ПОЗНАНИЕ ИСТОРИИ
СВЕТОЧ НАУКИ**

№1,2, 3 - 2024

**BULLETIN OF THE INSTITUTE
KNOWLEDGE OF HISTORY
LIGHT OF SCIENCE**

№1,2, 3 - 2024

Нашри махсус/Специальное издание/Special edition

Панчакент-2024
[https// Dotpanj.tj](https://Dotpanj.tj)

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ОМУЗГОРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ**

МАВОДИ

**АНҶУМАНИ ИЛМӢ-АМАЛИИ БАЙНАЛМИЛЛАЛИИ “ХОНИШҶОИ VI – УМИ
АРТУЧ” БАҲШИДА БА “МАСОИЛИ МУБРАМИ ИЛМӢОИ ПЕДАГОГӢ,
ИҶТИМОӢ-ГУМАНИТАРӢ ВА ФАНҶОИ ДАҚИҚ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР”, 4-6
ИЮЛИ СОЛИ 2024 ДАР ДОНИШКАДАИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР
ШАҲРИ ПАНҶАКЕНТ**

МАТЕРИАЛЫ

**НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ “VI – Е
АРТУЧЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ”, ПОСВЯЩЕННОЙ «АКТУАЛЬНЫМ ВОПРОСАМ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ, СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ
НАУК В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ», 4-6 ИЮЛЯ 2024 ГОДА В ТАДЖИКСКОМ
ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ИНСТИТУТЕ В ГОРОДЕ ПЕНДЖИКЕНТ**

MATERIALS

**SCIENTIFIC AND PRACTICAL INTERNATIONAL CONFERENCE “VI - S ARTUCHS
READINGS”, DEDICATED TO “ACTUAL ISSUES OF PHILOLOGICAL, SOCIAL,
HUMANITARIAN AND NATURAL SCIENCES IN MODERN TIMES”, JULY 4-6, 2024
AT THE TAJIK PEDAGOGICAL INSTITUTE IN THE
CITY OF PENJIKENT**

ПАНҶАКЕНТ - 2024

МУАССИС:

Донишкадаи омӯзгории
Тоҷикистон дар ш.Панҷакент

МАВОДИ Анҷумани илмӣ-амалии байналмиллалӣ “Хонишҳои VI – ӯми Арҷуҷ” бахшида ба “Масоили мубрами илмҳои педагогӣ, иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар замони муосир”, 4-6 июли соли 2024 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. Ҷилди I. - 735 с.

МАТЕРИАЛЫ Научно-практической международной конференции “VI – е Арҷуҷевские чтения”, посвященной «Актуальным вопросам филологических, социальнo-гуманитарных и естественных наук в современное время», 4-6 июля 2024 года в Таджикском педагогическом институте в городе Пенджикент. Том I. - 735 с.

MATERIALS Scientific and practical international conference “VI - s Artuchs Readings”, dedicated to “Actual Issues of Philological, Social, Humanitarian and Natural Sciences in modern times”, July 4-6, 2024 at the Tajik Pedagogical Institute in the city of Penjikent. Vol. I. - 735 s.

Баъзе фикр ва хулосаҳои дар маҷалла омада бо нуқтаи назари таҳририят созор наомаданаш мумкин аст. Барои дурустии иқтибос, ҳавола, пайнавиштҳою дараҷаи илмӣ, услуб ва баёни мақолаҳо муаллифҳо масъуланд.

Мнение редколлегии не всегда совпадает с мнением авторов. За достоверность цитат и ссылок, научный уровень, стилистику статей ответственные авторы.

The opinion of the editorial board does not always coincide with the opinion of the authors. The authors are responsible for the reliability of citations and references, the scientific level, and the style of the articles.

Дар вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10.04.2023 ба қайд гирифта шудааст (№1283/МҚ-97, №284/МҚ-97, №285/МҚ-97)

Сармуҳаррир:

Ансорӣ Муаззамхон, профессор

Мухаррири масъул:

Воҳидов Шодмон, д.и.т., профессор

Котиби масъул:

Шарифова Гулшарӣ, н.и.ф, дотсент

Манзил:

735500, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Суғд, ш.Панҷакент, хиёбони Рӯдакӣ – 106. t-mail: pamir555@inbox.ru

Ҳайати таҳрирӣ/Редакционная коллегия:

Аминов Б. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Аханов Б.Ф. к.п.н. дотсент (Қазоқистон),
Ғаффоров Ш.С. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Ғойибов Б.С. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Джумаев М.И.н.ф.пед., профессор (Ўзбекистон)
Иноятов С.И. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Исакова М.С. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Бадриддинов С. н.и.т. дотсент (Ўзбекистон)
Қобулов Э.О., д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Қурбонов Ш. Ф. н.и.б.остон. (Тоҷикистон)
Лурье П.Б. д.ф.ф. (Россия)
Мирзаев Н. М. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Мирзоюнус М.М.д.ф.ф., профессор (Тоҷикистон)
Муминов А.Қ. т.ф.д.профессор (Туркия)
Мухамедова Д.Ғ. д.ф.равон.профессор (Ўзбекистон)
Набиев В. д.ф.т., профессор (Тоҷикистон)
Наҷмиддинов Ф.Н. д.ф.и. дотсент (Тоҷикистон)
Наққош И. Нависанда ва шоир (Тоҷикистон)
Нормуродова Г.Б. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Боқӣ Набиҷон, нависанда (Ўзбекистон)
Расулов А.И. д.ф.равон.профессор (Ўзбекистон)
Раҳимов Н. д.ф.т., профессор (Тоҷикистон)
Резван Е. д.ф.т.профессор. (Россия)
Саидов И.М. д.ф.т.профессор (Ўзбекистон)
Сафаев Н.С. д.ф.равон.профессор (Ўзбекистон)
Сафаров Т. Т.ф.н.дотсент (Ўзбекистон)
Турсунов С.Н. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Хайитов Ш.А. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Холиқова Р.Э. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Холиқулов Т. д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Шамсиев Ў.Б. д.ф.равон.профессор (Ўзбекистон)
Шанкар М. (Исроил)
Шодиева Ш. PhD аз фанни таърих. (Ўзбекистон)
Эргашев Б.Э. д.ф.т. профессор (Ўзбекистон)
Эргашев Ж.Ю. PhD аз фанни таърих. (Ўзбекистон)
Эркинов А. С. д.ф.ф., профессор (Ўзбекистон)
Эрназаров Ф.Н.д.ф.т. профессор (Ўзбекистон)
Эшов Б.Дж, д.ф.т., профессор (Ўзбекистон)
Эшонқулов И. н.ф.ф., дотсент (Ўзбекистон)
Шарифзода Мирзоҳамдам, рӯзноманигор, нависанда (Тоҷикистон)

Нашри махсус

Специальный выпуск

Special edition

© ДОТП, “Анвори илм”, соли 2023.

8. Махмуд Шабустарий. Гулшани роз. – Техрон: 1952.
9. С. Ж. Сажжодийнинг “Истилохоте урафо”. Техрон. Ҳижр. 1339.
10. Şebusteri. Gulsen-i raz. – Istanbul: Sark-Islam Klasiklari, 1989.
11. Bekova N. Alisher Navoiy adabiy tadqiqida faxriy hirotiy" radoyif ul-ash'or" asarining o'rni //Alisher Navo'i and 21 st century. – 2024. – Т. 1. – №. 1.
12. Bekova N., Sayliyeva M. The interpretation of praise in the east literature //Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. – 2015. – №. 12. – С. 147-151.
13. Jurayevna B. N. Potential of language and artistic art //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – С. 63.
14. Jurayevna B. N., Nuriddinova X. N. Alisher Navoi's Interpretation Of Asmai Husna In Bilingual Poetry //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 216-222.
15. Bekova N. THE ANALYSIS OF MUKHTARA GAZALS OF NAVOI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 14. – №. 14.
16. Juraevna B. N., Khudoyorova N. Mukhtara-an example of discovery and invention (on the example of Foni's poems) //European Journal of Molecular and Clinical Medicine. – 2021. – Т. 8. – №. 1. – С. 1463-1469.
17. Jurayevna B. N. A WORTHY RESPONSE TO HAFIZ'S GHAZAL //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 227.
18. Jorayevna B. N., Nigora K. Autonomous Ghazals Of Alisher Navoi //JournalNX. – Т. 7. – №. 02. – С. 1-2.

Nazora Bekova,
Buxoro davlat universiteti professori,
f.f.d.(DSc) (O'zbekiston, Buxoro)
Bahriddinova Dilnura,
BuxDU talabasi (O'zbekiston, Buxoro)
bekova.nazora@mail.ru
Telefon va telegram raqami: +99 891 448 71 42

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETIDA SAQLANAYOTGAN QADIMIY TOSHBOSMA KITOBLAR TAVSIFI

Annotatsiya : Ushbu maqolada Buxoro davlat universiteti axborot resurs markazidagi nodir kitoblar, noyob va alohida qimmatli toshbosma nashrlar haqida ma'lumotlar berilgan. Buxoro davlat universiteti bosh kutubxonasining tarixiy manbalar bo'limida necha yillardan buyon saqlanib kelinayotgan qadimiy toshbosma asarlar bugungi kunda o'z qadr-qimmatini yo'qotmay ahamiyatini saqlab kelayotgani yoritib berilgan. Maqolada keltirilgan asarlarda inson turmushidagi hodisalar chuqur amaliy asoslar bilan ijobiy nuqtadan sharhlab berilgan.

Kalit so'zlar: toshbosma kitoblar, kitobat san'ati, bosmaxona, manbashunoslik, devon, qo'lyozma nusxa, darslik, nashr.

Kitobat san'ati Sharq madaniyatining qadimiy va nodir turlaridan biri. Kitob Sharqda qadimdan izzat-ikromda bo'lgan. Unda Vatan va millat tarixi, ilm, fan sirlari, kishilarning falsafiy va estetik qarashlari, turmush tarzi, orzu umidlari o'z aksini topgan. Sharq kitoblarini sharqona donolik, ma'naviy barkamollik timsoli sifatida e'tirof etadilar. Unda xattot, naqqosh, rassom,

muqovaso, zarhal harf yozuvchisining yuksak mahoratli ishlab chiqarishdagi yuksak saviyasidagi asarlar darajasiga yetkazilgan.

O'rganilgan manbalar orasida tarixiy, diniy, badiiy-falsafiy, islomiy-shariiy, didaktik, adabiy, folklor va tilshunoslik mavzularda yozilgan asarlar jamlanmasidan har bir soha vakillari bilimlarni boyitishlari mumkin. Men ushbu kutubxonada saqlanayotgan bir necha asarlar bilan tanishish imkoniga ega bo'ldim. Ular Amir Xusrav Dehlaviyning “Chor Darvesh” asari bo'lib eski turkiy tilda yozilgan. Asarning muqovasi ko'k rangli bo'lib yuza qismidagi ikki naqshda tillo suvi yugurtirilgan va asar yaxshi holatda saqlanganligi uning ko'rinishidan ma'lum. Ustozimiz Komiljon Rahimov tuzgan katalogda ushbu asarning Toshkent “Portsev” bosmaxonasida toshbosma holda nashr etilganini tarjimon va noshir Mullo Mir A'zam ibn Mir Sulton ekanligini va yana ushbu asar haqidagi ayrim noaniqliklar ham bor ekanligini ya'ni ayrim manbashunoslar ushbu asar hind xalq ijodiga tegishli namunalar deya baholashganligini ham e'tirof etib ketgan. bundan tashqari 30-inventar raqam ostidagi Husayn Voiz Koshifiyga tegishli “Anvori Suhayliy” toshbosmasining hindistonda nashr etilgan forscha nusxasining yaxshi holatda saqlanganligini muqovasi sariq rangda ekanligini va yana o'lchamlari va yuzidagi muhrlar haqida atroflicha ma'lumot aytib o'tganlar.

TOSHBOSMA KITOBLAR RO'YXATI:

اسماعيل بن مصطفى الكنبوي

“Hoshiyat ul-Kalanbaviy ala Jaloliddin ad-Davvoniy faqoid alazudiya”

.Toshbosma. حاشية الكنبوي على جلال الدين الدواني في شرح العقائد العصبية

“Yosini sharif”- Sankt-Peterburgdagi imperator kutubxonasida saqlangan Usmon Mushafi (644-656)dan olingan nusxa. Ushbu asar kufiy xatida yozilgan. 1905-yili Sankt -peterburgda qrimlik ma'rifatparvar olim Ilyos ibn Ahmadshoh al-Burog'oniy al- Krimiy tomonidan imperatorning maxsus nazorati ostida 50 nusxada faksimel tarzda chop etilgan. Tili – arabiy. 22 betdan iborat, 20 beti saqlanib qolingan. Hajmi 40x37sm. Noyob kitob

“Tafsiri Husayniy” – Muallifi Husayn Voiz Koshifiy (1440-1505) Munbay (Hindiston) Muhammadiy bosmaxonasida 1312/1894 chop etilgan. Tili- arabiy va forsiy. Hajmi 968 bet 34x25sm . Muqovasi o'ziniki. Qo'lyozma yaxshi saqlangan . Buxoro madrasalarida tafsir fanidan darslik sifatida o'qitilgan.

“Siypora” (Qur'oni Karimning o'ttizdan biri) - toshbosma asar Qozonda 1917-yil chop etilgan. Tili arabiy . hajmi 79 betdan iborat 23x16sm . qur'oni Karimning 7 ta surasi jamlangan. Titul varag'i mavjud emas.

“Haftiyak” – toshbosma asar Qozonda 1917-yil chop etilgan. Tili arabiy . hajmi 34 betdan iborat 26x12sm va 17x12. Kitob noqis, muqova va titul varag'i mavjud emas. Oxirida “Habib” duosi xosiyati va Nosiriddin afandi bilan bog'liq hikoya turkiyda yozilgan.

“Ravzat us-safo fi siyrat ul-anbiyo va-l-muluk va-l-xulafu” – Payg'ambarlar, podshohlar va xalifalarning tarjimai holi haqida Jannat bog'i. Muallifi Mirxond (1433-1498). Lakhnav (Hindiston) Munshiy nulkishvar bosmaxonasida 1312/1905 chop etilgan. Tili turkey. Hajmi 1-jild 270 bet, 2-jild 324 bet. Jami 594 bet. 35x27sm. Muqovasi o'ziniki, qo'lyozma yaxshi saqlangan. Buxoro madrasalarida lug'at va tarixdan darslik sifatida o'qitilgan.

“Kulliyoti Temurnoma ba forsiy”- muallifi noma'lum. Noshir- Mirzo Muhammadqosim ibn Mirzo Abdulxoliq Buxoriy. Toshkent “Gulom Hasan Orifjonov” bosmaxonasi. Tili forsiy. Hajmi 441 bet. 34x21 sm. Muqovasi qattiq, o'ziniki. Qo'lyozma yaxshi holatda saqlangan. “Temurnoma”ning yana bir fors tilidagi toshbosma nusxasi bo'lib, “Kulliyoti Temurnoma deb yuritiladi.

“Majmua”- darsliklar to'plami 1. “Siroh fi-l-lug'ot. 2.”Zamimai Latifa”3.”Takmila” 4. “Quroh” 5. “Nur us-saboh”. Noshir:Sayyid Abdulqayyum. Hindiston ,Konpur, “Qayyumiy”bosmaxonasida chop etilgan 1829.Tili arabiy va forsiy 630bet. 32x24. Buxoro madrasalarida lug'atshunoslik fanidan o'qitilgan darsliklar to'plami.

“Maorij un-nubuvka fi madorij al-futuvka” (“Futuvvat pillapoyasida payg’ambarlik me’roji”) Muniddin Farohiy Hirotiy vaf.1501. toshbosma 4 jild. Mumbay (Hindiston) Muhammadiy bosmaxonasi. Tili forsiy. 872 bet. 28x21. Muqovasi yo’q.

“Nodir ul-me’roj va bahr ul-asror”, ya’ni “Me’roj durdonasi va sirlar dengizi”. Shayx ul-olam Akbarobodiy 1044/1635-yilda ishlagan. Noshir:Hoji Siddiqxo’ja Xo’jandiy. Hindistonda Nulkishvar bosmaxonasida chop etilgan. Tili forsiy, hajmi 656 bet 33x21. Kitob butun saqlangan . muqovasi bor, yashil kartondan. Payg’ambarimiz (S.a.v.)me’rojlar haqida oyat va hadis, rivoyatlar jamlangan.

“Sharhi Mullo Jomiy” (“Mullo Jomiyning Sharhi”) Abdurahmon Jomiy. Hindiston Mustafoiy bosmaxonasi 1303/1885. 380 bet 33x24. Kitob butun saqlangan, muqovasi bor, yashil kartondan. Buxoro madrasalarida arab tili grammatikasi fanidan o’qitilgan darslik. “Sharhi Mulla Jomiy” asarini o’rganishning foydalarini sanab o’tar ekanmiz, ulamolar undagi qoidalarni va kitobda muallif bayon qilgan ma’nomlarni tushunib yetib, undagi barcha masalalarni qalbiga joylagan kishi, albatta, ilmda yuqori martabaga Alloh taoloning izni bilan erishishini ta’kidlab o’tishgan.

“Majmua” (Madrasa darsliklari to’plami)

1. “Aqoidi Nasafiy ma’a hoshiyatih”;
- 2.”Hoshiyai Mavlaviy ala sharhi Xayoliy”;
3. “Hoshiyai Mavlaviy Abdulhakim Siyolkutiy”.
4. “Hoshiyai Mavlaviy Muhammad Qosim”;
5. “Sharhi aqoidi Mavlaviy Ismatulloh”.Toshbosma.

Buxoroda 1900-yilda arabiy tilda bosilgan bo’lib, 209-303-betdan iborat.Sahifa o’lchami 27x17 sm.

Ismoil ibn Mustafo al-Kalanbaviy (1730–1790)

Istanbulning “Omira” bosmaxonasida 1307/1890 yilda arabiy tilda bosilgan. Asar bet(5–526 betlar)dan iborat bo’lib, sahifa o’lchami 24x16 sm. Islom e’tiqodi (aqida)ga 526 oid alloma ad-Davvoniyning “Sharh al-Aqoid al-azudiya” asariga al-Kalanbaviyning yozgan hoshiyasi. Buxoro madrasalarida o’qitilgan darslik. Avvalidan 4 beti yo’q. Diniy-ilmiy asar

Kitobning birinchi qismi to’liq emas. 209-303-betlar. Old muqovasi yo’q. Ushbu majmua Buxoro madrasalarida mantiq va aqoid fanlaridan darslik sifatida o’qitilgan. Kitobning oxirida “Nikoh xutbasi” hamda nikoh o’qish tartibi va odobi yozilgan qo’lyozma varaq mavjud. Diniy-ilmiy asar.

Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, kutubxonadagi har bir asar biz uchun nihoyatda qiymatli va har bir asarni hozirgi kun manbashunoslari, tarixchilari, siyosatchilari, tilchilari o’rganishganda ulardan arziqli ma’lumot topa bilishlariga ishonchimiz komil. Shu o’rinda bir haqiqatni ham aytish joizki, asarlarning tabdil qilinishi esa alohida bir mas’uliyatni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bekova N. Alisher Navoiy adabiy tadqiqida faxriy hirotiy" radoyif ul-ash'or" asarining o'rni //Alisher Navoi'i and 21 st century. – 2024. – T. 1. – №. 1.
2. Bekova N., Sayliyeva M. The interpretation of praise in the east literature //Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. – 2015. – №. 12. – С. 147-151.
3. Jurayevna B. N. Potential of language and artistic art //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – С. 63.
4. Jurayevna B. N., Nuriddinovna X. N. Alisher Navoi's Interpretation Of Asmai Husna In Bilingual Poetry //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 216-222.
5. Bekova N. THE ANALYSIS OF MUKHTARA GAZALS OF NAVOI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 14. – №. 14.

6. Juraevna B. N., Khudoyorova N. Mukhtara-an example of discovery and invention (on the example of Foni's poems) //European Journal of Molecular and Clinical Medicine. – 2021. – Т. 8. – №. 1. – С. 1463-1469.

7. Jurayevna B. N. A WORTHY RESPONSE TO HAFIZ'S GHAZAL //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 227.

8. Jorayevna B. N., Nigora K. Autonomous Ghazals Of Alisher Navoi //JournalNX. – Т. 7. – №. 02. – С. 1-2.

Бердиев Жамшид Панжиевич
Қарши давлат университети доценти

БУХОРО АМИРЛИГИ ТАРИХНАВИСЛИГИДА ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ

Кўпасрлик анъаналарга эга Бухоро тарихнавислиги XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошларида янада ривож топиб, бу давр амирлик муҳотида ёзилган тарихнавислик намуналарининг сони анчагина катта рақамни ташкил этди. Бу даврда Аҳмад Дониш (1827-1897), Мирзо Сомий (1838-1907), Мирзо Салимбек (1850-1930), Садр Зиё (1867-1931) каби йирик муаррихлар билан бир қаторда Тамкин Бухорий, Абдулазим Шаръий (1839-1893), Мир Сиддик Ҳашмат, Носириддин тўра каби муаллифлар амирлик ижтимоий-сиёсий ҳаётини ёритдилар. Ушбу муаллифларнинг бир қисми Қашқадарё воҳасида, хусусан, Шаҳрисабз ва Китоб атрофида юз берган воқеликларни бирмунча кенг ёритганлиги билан ажралиб туради.

Бу давр Бухоро тарихнавислари орасида энг сермахсул ижодкорлардан бўлмиш Аҳмад Дониш (1827-1897) тарихий мероси алоҳида диққатга сазовордир¹. Бухоро амирлигида юз берган ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаол иштирок этган ва амирликнинг маҳаллий аҳолиси орасидан етишиб чиққан шахс сифатида у ёзиб қолдирган қайдлар бирламчи маълумотлар ҳисобланади. Гарчи у асосий эътиборни пойтахт атрофидаги воқеликларга қаратган бўлса-да, манғит хонадонининг келиб чиқиши асосий рол ўйнаган Қашқадарё воҳасидаги жараёнларга ҳам бирмунча тўхталиб ўтгани учун муаллиф келтирган маълумотлар алоҳида аҳамиятга эга.

Ўз замонасининг зиёли кишилари орасида пешволардан бири бўлган Аҳмад Дониш 1850-йилларда Амир Насруллоҳ (1826-1860) саройида хаттот ва меъмор вазифаларида ишлаб, кейинчалик бош меъмор даражасига кўтарилди. Уч марта Россияга сафар қилган Дониш янги тараққиёт босқичига кирган, нисбатан илғор мамлакат Россия билан тушкунликни бошидан кечираётган Бухоро жамиятини таққослаб, амирликда ислохотлар ўтказиш лозим, деган хулосага келади ва “Рисола дар назми тамаддун ва таовун” (“Маданият ва ўзаро кўмаклашув ҳақида рисола”) номли асарини ёзиб, уни амирга тақдим этади. Тадқиқотчилар бу асарни “Сиёсий рисола” деган қисқа ном билан юритадилар². Амир Музаффар 1882 йили уни пойтахтдан

---

¹ Аҳмад Дониш. История мангитской династии. – Душанбе: Дониш, 1967; Аҳмад Дониш. Путешествие из Бухары в Петербург / Подготовка текста и комментарий Р.Хади-Заде. Пер. с таджикский М.Н. Османова и Л.М. Демидчик. – Душанбе: Таджикгосиздат, 1960.

² Аҳмад Дониш. История мангитской династии – С. 111.